

כפירה ב"שוגג"

רמב"ם הלכות תשובה פרק ג הלכה ו - הלכה ט

ו: ואלו הן שאין להן חלק לעולם הבא אלא נכרתים ואובדין ונידונין על גודל רשעים וחטאתם לעולם ולעולמי עולמים: המינים והאפיקורוסין והכופרים בתורה והכופרים בתחיית המתים ובביאת הגואל המורדים ומחטיאי הרבים והפורשין מדרכי צבור והעושה עבירות ביד רמה בפרהסיא כיהויקים והמוסרים ומטילי אימה על הצבור שלא לשם שמים ושופכי דמים ובעלי לשון הרע והמושך ערלתו.

ז: חמשה הן הנקראים מינים: האומר שאין שם אלוה ואין לעולם מנהיג, והאומר שיש שם מנהיג אבל הן שנים או יותר, והאומר שיש שם רבון אחד אבל שהוא גוף ובעל תמונה, וכן האומר שאינו לבדו הראשון וצור לכל, וכן העובד כוכב או מזל וזולתו כדי להיות מליץ בינו ובין רבון העולמים כל אחד מחמשה אלו הוא מין.

ח: שלשה הן הנקראים אפיקורוסין: האומר שאין שם נבואה כלל ואין שם מדע שמגיע מהבורא ללב בני האדם, והמכחיש נבואתו של משה רבינו, והאומר שאין הבורא יודע מעשה בני האדם כל אחד משלשה אלו הן אפיקורוסים, שלשה הן הכופרים בתורה: האומר שאין התורה מעם ה' אפילו פסוק אחד אפילו תיבה אחת אם אמר משה אמרו מפי עצמו הרי זה כופר בתורה, וכן הכופר בפרושה והוא תורה שבעל פה והמכחיש מגידיה כגון צדוק ובייתוס, והאומר שהבורא החליף מצוה זו במצוה אחרת וכבר בטלה תורה זו אע"פ שהיא היתה מעם ה' כגון ההגרים כל אחד משלשה אלו כופר בתורה.

ט: שנים הם המומרים מישראל: המומר לעבירה אחת והמומר לכל התורה כולה, מומר לעבירה אחת זה שהחזיק עצמו לעשות אותה עבירה בזדון והורגל ונתפרסם בה אפילו היתה מן הקלות כגון שהחזיק תמיד ללבוש שעטנז או להקיף פאה ונמצא כאלו בטלה מצוה זו מן העולם אצלו הרי זה מומר לאותו דבר והוא שיעשה להכעיס, מומר לכל התורה כולה כגון החוזרים לדתי העובדי כוכבים בשעה שגוזרין גזרה וידבק בהם ויאמר מה בצע לי להדבק בישראל שהם שפלים ונרדפים טוב לי שאדבק באלו שידם תקיפה, הרי זה מומר לכל התורה כולה. +/השגת הראב"ד/ לכל התורה כולה כגון החוזר לדת העובדי כוכבים. א"א ומי שחוזר לדת העובדי כוכבים הנה הוא מודה באלהיהם והרי הוא מין. +

השגת הראב"ד

והאומר שיש שם רבון אחד אלא שהוא גוף ובעל תמונה. א"א ולמה קרא לזה מין וכמה גדולים וטובים ממנו הלכו בזו המחשבה לפי מה שראו במקראות ויותר ממה שראו בדברי האגדות המשבשות את הדעות. /השגת הראב"ד/ וכן האומר שאינו לבדו הראשון. א"א כאותו שאמר אלהיכם צייר גדול היה אלא שמצא לו סמנים גדולים תהו ובהו חושך ומים ורוח ובהם עשה מה שעשה. +

ספר מורה הנבוכים חלק ראשון פרק לו

ואם יעלה בדעתך שמאמין ההגשמה יש לו התנצלות בעבור שגדל עליה או לסכלותו וקוצר השגתו, כן ראוי שתאמין בעובדי עבודה זרה שהוא לא יעבוד אלא לסכלות או מפני שגדל על זה מנהג אבותיו בידיו. ואם תאמר שפשוטי הכתובים ישליכום בזה הספק, כן תדע שעובד עבודה זרה אמנם הביאוהו לעבודתה דמיונים וציורים חסרים, אין התנצלות אם כן למי שלא יקבל מן המאמתים המעיינים אם יהיה מקצר מן העיון, שאני לא אחשוב לכופר מי שלא יביא מופת על הרחקת הגשמות, אבל אחשוב לכופר מי שלא יאמין הרחקתה, וכל שכן במצוא פי' אונקלוס ופירוש יונתן ב"ע עליו השלום ירחקו מן ההגשמה כל מה שאיפשר

רמב"ם הלכות ממרים פרק ג הלכה א - ג

א. מי שאינו מודה בתורה שבעל פה אינו זקן ממרא האומר בתורה, אלא הרי זה בכלל האפיקורוסין [ומיתתו בכל אדם].
ב. מאחר שנתפרסם שהוא כופר בתורה שבעל פה [מורדין אותו] ולא מעלין והרי הוא כשאר כל האפיקורוסין והאומרין אין תורה מן השמים והמוסרין והמומרין, שכל אלו אינם בכלל ישראל ואין צריך לא לעדים ולא התראה ולא דיינים [אלא כל ההורג אחד מהן עשה מצוה גדולה והסיר המכשול].

ג. במה דברים אמורים באיש שכפר בתורה שבעל פה במחשבתו ובדברים שנראו לו, והלך אחר דעתו הקלה ואחר שרירות לבו וכופר בתורה שבעל פה תחילה כצדוק ובייתוס וכן כל התועים אחריו, אבל בני התועים האלה ובני בניהם שהדחיו אותם אבותם ונולדו בין הקראים וגדלו אותם על דעתם, הרי הוא כתינוק שנשבה ביניהם וגדלוהו ואינו זרזי לאחוז בדרכי המצות שהרי הוא כאנוס ואע"פ ששמע אח"כ [שהוא יהודי וראה היהודים ודתם הרי הוא כאנוס שהרי גדלוהו על טעותם] כך אלו שאמרנו האוחזים בדרכי אבותם הקראים שטעו, לפיכך ראוי להחזירן בתשובה ולמשכם בדברי שלום עד שיחזרו לאיתן התורה.

ספר חובות הלבבות שער א - שער היחוד פרק י

והמשכיל הנלבב ישתדל להפשיט קליפות המלות וגשמותם מעל הענין ויעלה במחשבתו ממדרגה אל מדרגה, עד שיגיע מאמתת הענין הנדרש אל מה שיש בכח יכלתו והשגתו. והכסיל הפתי יחשוב הבורא ית' על דרך הנראה ממליצת הספר, וכשהוא מקבל על עצמו עבודת אלהיו והוא משתדל לעשות לכבודו, יש לו טענה גדולה מצד פתיותו ומעוט הבנתו, מפני שאין האדם נתבע אלא כפי יכלתו והשגתו בשכלו והבנתו וכחו וממונו. אלא שהכסיל כשאפשר לו ללמד החכמה, ומתעלם ממנה, הוא נתבע עליה ונענש על אשר קצר ועמד מללמד. ואלו היה נוהג הספר, כשמתרגם הענין הזה, המנהג הראוי באמתו, אשר לא יוכל להבינו כי אם המשכיל הנלבב לבד, היו נשארים רוב המדברים בלי דת ובלי תורה, מפני קוצר שכלם וחלישות הכרתם בענינים הרוחניים. כי הדבר שיובן ממנו ענין גשמי, לא יזיק המשכיל, מפני שהוא מכיר בו, ומועיל הכסיל, כדי להתישב בלבו ובדעתו, כי יש לו בורא שהוא חייב בעבודתו.

ספר העיקרים מאמר ראשון פרק ב

ומה שראוי שנאמר בזה ללמד זכות על חכמי ישראל המדברים בזה וכיוצא בו, הוא כי כל איש ישראל חייב להאמין שכל מה שבא בתורה הוא אמת גמור, ומי שכופר בשום דבר ממה שנמצא בתורה, עם היותו יודע שזהו דעת התורה, נקרא כופר, כמו שאמר רבותינו ז"ל בפרק חלק (סנהדרין צ"ט ע"א), שכל האומר כל התורה כולה מפי הגבורה חוץ מפסוק אחד שאמר משה מעצמו, עליו נאמר כי דבר ה' בזה (במדבר ט"ו ל"א), והוא בכלל האומר אין תורה מן השמים. אבל מי שהוא מחזיק בתורת משה ומאמין בעקריה, וכשבא לחקור על זה מצד השכל והבנת הפסוקים הטהו העיון לומר שאחד מן העיקרים הוא על דרך אחרת ולא כפי המובן בתחלת

כפירה ב"שוגג"

הדעת, או הטוה העיון להכחיש העקר ההוא להיותו חושב שאיננו דעת בריא תכריח התורה להאמינו, או יחשוב במה שהוא עקר שאיננו עקר ויאמין אותו כשאר האמונות שבאו בתורה שאינם עקרים, או יאמין אי זו אמונה בנס מנסי התורה להיותו חושב שאיננו מכחיש בזה שום אמונה מן האמונות שיחויב להאמין מצד התורה, אין זה כופר, אבל הוא בכלל חכמי ישראל וחסידיהם, אף על פי שהוא טועה בעיונו, והוא חוטא בשוגג וצריך כפרה...

וגדולה מזו כתב הראב"ד ז"ל שאפילו המבין עקר מעקרי התורה בחלוף האמת מפני שהוא טועה בעיונו אין ראוי לקראו מין, שכך כתב בספר ההשגות על מה שכתב הרמב"ם ז"ל שהאומר שהשם יתברך הוא גוף הוא מין, וכתב עליו הראב"ד ז"ל אמר אברהם אף על פי שעקר האמונה כן הוא, המאמין היותו גוף מצד תפיסתו לשונות הפסוקים והמדרשות כפשטן, אין ראוי לקרותו מין, עד כאן לשונו.

וזה הדרך יראה אמתו ונכון ממה שנמצא לרבותינו ז"ל אומרים על אלישע בן אבויה שובו בניס שובבים (ירמיהו ג' כ"ב), חוץ מאלישע אחר שידוע בוראו ומתכוין למרוד בו, הנה בארו בפירוש כי מי שידוע האמת ומתכוין להכחישו הוא מכת הרשעים שאין ראוי לקבל אותו בתשובה, אבל מי שאינו מתכוין למרוד ולא לנטות מדרך האמת ולא לכפור מה שבא בתורה ולא להכחיש הקבלה אלא לפרש הפסוקים לפי דעתו, אף על פי שיפרש אותם בחלוף האמת אינו מין ולא כופר חלילה.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לא עמוד א

תנו רבנן: מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי, אמר לו: כמה תורות יש לכם? אמר לו: שתים, תורה שבכתב ותורה שבעל פה. אמר לו: שבכתב - אני מאמינך, ושבעל פה - איני מאמינך. גיירני על מנת שתלמדני תורה שבכתב. גער בו והוציאו בניאפה. בא לפני הלל - גייריה, יומא קמא אמר ליה: א"ב ג"ד, למחר אפיך ליה. אמר ליה: והא אתמול לא אמרת לי הכי? אמר לו: לאו עלי דידי קא סמכת? דעל פה נמי סמוך עלי!

רש"י מסכת שבת דף לא עמוד א

הוציאו בניאפה - דתניא: הבא לקבל דברי חברות חוץ מדבר אחד, וכן גר הבא להתגייר וקבל עליו דברי תורה חוץ מדבר אחד - אין מקבלין אותו, במסכת בכורות (ל, ב).

גייריה - וסמך על חכמתו שסופו שירגילנו לקבל עליו, דלא דמיא הא לחוץ מדבר אחד - שלא היה כופר בתורה שבעל פה, אלא שלא היה מאמין שהיא מפי הגבורה, והלל הובטח שאחר שילמדנו יסמוך עליו.

עבודת אהבה ע' 56 -

בוודאי שאין הגאון ר' חיים בא לשלול לגמרי ענין תינוק שנשבה בשטח האמונה והדעות, שהרי מפורש ברמב"ם (הלכות ממרים פרק ג' הלכה ג') בענין בנייהם של הצדוקים והבייתוסים: "בני התועים האלה ובני בנייהם שהדיחו אותם אבותם ונולדו בין הקראים וגדלו אותם על דעתם, הרי הוא כתינוק שנשבה ביניהם וגדלוהו ואינו זריז לאחוז בדרכי המצוות שהרי הוא כאנוס, ואע"פ ששמע אח"כ שהוא יהודי וראה היהודים ודתם הרי הוא כאנוס שהרי גדלוהו על טעותם, כך אלו שאמרנו האחוזים בדרכי אבותם הקראים שטעו. לפיכך ראוי להחזירם בתשובה ולמשכס בדברי שלום עד שיחזרו לאיתן התורה".

לכן נראה שביאור דבריו הוא, שכל דעה כוזבת וטעות באמונה שבאה לאדם מצד השפעה חיצונית, בין שהטעות נובעת מאי הבנה של תוכן התורה או מאי הבנה של מהות התורה, נחשבת כאנוס והרי הוא כתינוק שנשבה לבין העכו"ם. אבל כל טעות שמקורה היא מדעת האדם בעצמו, עולה שגגתו כמזיד, משום שעיקרי האמונה מוכרחים ופשוטים, ורצונו של האדם לפריקת עול הוא שהטעה אותו. ולפי זה, הרבה אנשים בזמנינו שיש להם דעות כוזבות, נחשבים כתינוקות שנשבו וכאנוסים אפילו לפי שיטת הגי'ר חיים הלוי מבריסק, מכיון שבדרך כלל טעותם באה מהשפעה חיצונית ולא מרצון פנימי לפרוק עול, ואע"פ שאולי יודעים הם שמעשיהם ודעותיהם נוגדים לתורה, אבל מ"מ אינם יודעים בכלל מה היא תורה באמת.

ועיין בקובץ מאמרים להגאון ר' אלחנן וסרמן, במאמר הנקרא "שיבוש בדעות", שביאר את מחלוקתם וז"ל: "ושמעתי בשם כי מו"ר הגרי"ח הלוי זצ"ל מבריסק בדעת הרמב"ם, כי בכפירה לא שייך שוגג, דהא מ"מ אינו מאמין וא"א להיות בכלל ישראל בלא אמונה. ואומרים משמו בזה"ל: "דער וואס איז נעביך אאפיקורוס איז אויך אאפיקורוס" [תרגום: מי שהוא אפיקורוס מסכן, עדיין נחשב אפיקורוס]. ולכאורה דבריו מוכרחין, שהרי כל הכופרין וכל עובדי ע"ז הם מוטעין, ואין לך מוטעה יותר מהמקריב בנו למולך והוא חייב מיתה. אבל קשה, דהא תינוק המוטל בעריסה ג"כ אין לו אמונה ומ"מ הוא בכלל ישראל. ותינוק שנשבה לבין העכו"ם מביא קרבן על שגגתו ואין דינו כמומר (שבת ס"ט). ומוכת דאנוס רחמנא פטרי' גם בחסרון אמונה; וי"ל לפי המבואר למעלה, כי יסודי האמונה מוכרחין ודעת האדם מצד עצמה לא תתן מקום לכפירה, ורק רצון האדם לפריקת עול מטה את שכלו לטעות

בדברים פשוטים ומוכרחים ועל כן שגגתו עולה זדון. אבל האומר מותר לעבוד ע"ז הוא שוגג ופטור ממיתה כיון שסבור שעושה ברשות התורה. ואפשר שזו היא כונת הראב"ד שאמר "מפני האגדות המשבשות הדעות", היינו שטעותן אינה מדעת עצמן, אלא מפני שמבטלין דעתן לדעת האגדות, וזהו בכלל אומר מותר, דחשוב שגגה גם בכפירה. ותתישב בזה מה שמקשיין מהא דאמר ר' הלל 'אין משיח לישראל, שכבר אכלוהו בימי חזקיה', ואיך אפשר לומר שר' הלל יצא מכלל ישראל ח"ו, שהרי כבר באחד מעיקרי הדת! ולפי המבואר ניחא, שר' הלל אמר כן מפני שטעה בהבנת הכתובים והוי כאומר מותר ודינו כשוגג, ומשו"ה קאמר רב יוסף התם שרא ליה מריה לר' הלל. ודעת הרמב"ם כי הטעות בענין הגשמה באה מדעת עצמן ולא מפני האגדות, כי אילו היתה דעתן צלולה, לא היו האגדות מטעות אותם והיו מוצאין דרך לישב דברי האגדות שלא יהיו נגד הדעת".

5. בספר העקרים מאמר א' פ"ב יש גירסא אחרת בראב"ד ז"ל: "אמר אברהם, ואע"פ שעקר האמונה כן הוא, המאמין היותו גוף מצד תפיסתו לשונות הפסוקים והמדרשות כפשטן, אין ראוי לקרותו מין, ע"כ לשוני".